

Відгук
офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора
Журби Катерини Олександрівни
на дисертаційне дослідження Сухомлинської Лесі Віталіївни
«ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ТВАРИН
ОСВІТНЬО-ВИХОВНИМИ ТА ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНИМИ
ЗАСОБАМИ (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.)»,
подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки
галузь знань 01 Освіта/ Педагогіка

Актуальність теми наукової роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами.

Проблема ціннісного ставлення до тварин обумовлена як глобальними викликами, так і активними військовими діями на території України. Через війну в Україні постраждали 10 національних парків, 8 заповідників, 3 млн. гектарів лісів. За даними системи SaveEcoBot станом на листопад 2022р. російськими військами скоєно 256 екологічних злочини, серед яких: 21,9% – промислових аварій; 14,5% – зелені насадження; 10,2% екозлочинів скоєно відносно водних ресурсів; 6,3% – проти радіаційних об'єктів; 5,5% – ґрунти; 3,5% – військових відходів та 38,3% – інше. Війна в Україні негативно позначилася на живій природі, поставлене під загрозу існування багатьох представників тваринного світу. Значна частина національних парків перебуває в окупації. Тварини гинуть від обстрілів та пожеж, зникають цілі популяції, під загрозою зникнення – червонокнижні представники фауни. Через військові дії звірі мігрують і втрачають потомство. Від війни страждають і домашні тварини, зросла кількість покинутих і безпритульних тварин. Серед проблем ціннісного ставлення до тварин в умовах війни зростає роль піклування про домашніх улюбленців, які також переживають стреси від розлуки з господарями, бомбардувань. Багато домашніх тварин отримують травми, зазнають контузій, мають проблеми адаптації на новому місці. Виклики, перед якими стоїть наша країна, як то: екоцид, збільшення

кількості безпритульних тварин, збіднення флори і фауни на теренах України вимагають уваги до виховання ціннісного ставлення до тварин у дітей різного віку освітньо-виховними і художньо-образними засобами. Актуальність дисертаційного дослідження належно обґрунтована у змісті роботи. Тема дисертації дає чітке уявлення про її перспективність для використання в українській педагогічній науці і практиці.

Ознайомлення з рукописом дисертації дає підстави для висновку щодо високого рівня методологічної культури здобувачки, її наукового сумління і відповідальності за результати наукового пошуку, теоретично обґрунтовані висновки.

Роботу виконано відповідно до наукової теми відділу історії та філософії освіти Інституту педагогіки НАПН України 2019-2021 рр. «Парадигми розвитку та тенденції реформування шкільної освіти в Україні у добу незалежності (1991-2017)», номер державної реєстрації 0119U001260, що підтверджує її актуальність

Найбільш істотні наукові результати, що містяться у дисертації.

У дисертації представлено всі необхідні рівні наукової новизни отриманих у процесі дослідження результатів. До найбільш істотних наукових результатів, що вперше представлені в дисертації Л.В. Сухомлинської варто віднести:

- теоретико-методологічний аналіз проблеми ціннісного ставлення до тварин освітньо-виховними та художньо-образними засобами (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.) та понятійний апарат дослідження;
- розвиток ідей про милосердне ставлення до тварин в навчальній і дитячій літературі кінця ХІХ – початку ХХ ст.;
- розкриття особливостей підходів до виховання у дітей доброго ставлення до тварин на різних етапах радянської та пострадянської парадигм освіти (ХХ ст.);
- вивчення особистого внеску І. Горбунова-Посадова, Б. Грінченка, В. Сухомлинського, К. Ушинського у розроблення означеної проблеми;

- характеристика сучасних провідних тенденцій формування у дітей ціннісного ставлення до тварин (поч. ХХІ ст.).
- визначення перспективних напрямів, шляхів й підходів виховання у дітей доброзичливого ставлення до тварин.

Нові факти, одержані здобувачкою

Проведене Л.В. Сухомлинською дослідження засвідчує належну наукову компетентність здобувачки, а також дає підстави оцінювати виконану роботу як самостійний науковий доробок. Усі ознаки цілісного, завершеного наукового дослідження наявні у рукописі.

Дисертантка вперше дослідила генезу формування у дітей ціннісного ставлення до тварин як окрему педагогічну і освітньо-виховну проблему, та висвітлила концептуальні засади й методологію означеного феномену через призму гуманістичних ідей у їх трансформації щодо ціннісного ставлення до тварин засобами навчально-пізнавальної та дитячої літератури, освітнього процесу, візуальних джерел, позакласної та позашкільної діяльності з кінця ХІХ до початку ХХІ століття;

Новим для педагогічної науки є етична спрямованість роботи, що була реалізована через поєднання морально-етичних, емоційно-ціннісних і діяльнісних складників як головної умови виховання у дітей ціннісного ставлення до тварин ;

Авторкою вперше проаналізовано , схарактеризовано і систематизовано концепції, що панували в різні роки і десятиліття, зокрема: романтично-ідеалізовану (для найменших) і пізнавально-співчутливу (для старших) (кінець ХІХ – початок ХХ ст.); соціально-утилітарно-прагматичну (радянський період ХХ ст.), усвідомлено-відповідально-діялісну (кінець ХХ – початок ХХІ ст.), підтверджені прикладами ставлення до тварин, які могли суперечити усталеним поглядам різних суспільних формацій досліджуваного періоду, які постійно змінювалися.

Науково збагачено і уточнено понятійно-категоріальний апарат дослідження (тварина, світ живого, співчуття, милосердя, відповідальність,

антропоморфізм, анімалізм, література, для дітей, популяризаторська література); переосмислено роль дитячої літератури і підручників з точки зору екологічної етики, гуманізації освіти, наповнено новим змістом виховання ціннісного ставлення до тварин через моральні цінності.

Визначено перспективні шляхи та напрями формування ціннісного ставлення до тварин.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Ознайомлення з текстом дисертації Л.В.Сухомлинської засвідчило використання дисертанткою міждисциплінарного підходу до вивчення проблеми ціннісного ставлення до тварин, який дозволив визначити філософські, психологічні та педагогічні засади наукового дослідження, показати специфіку такого виховання у ХІХ-ХХІ ст.

Позитивне враження складає коректна структура дисертаційної роботи та її науковий апарат. Аналіз дисертації та її завершеності свідчить про те, що зміст дисертаційного дослідження Л.В.Сухомлинської відповідає меті й поставленим завданням. Проведений автором аналіз наукових джерел дозволив дати цілком виважене трактування ключових категорій дослідження – світ живого, тварина, свійська тварина, література для дітей, анімалізм, антропоформізм, біоетика, милосердя, відповідальність та ін.

Автором вдало визначено наукові підходи, здатні забезпечити ефективність процесу формування ціннісного ставлення до тварин: системно-хронологічний, історіографічний, особистісно орієнтований, соціокультурний, герменевтичний, мікроісторичний.

Слід відзначити широкий спектр адекватних методів дослідження. Зокрема: аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування; проблемно-порівняльний метод; біографічний, персоніфікований; пошуково-

бібліографічний; контент-аналізу та ін., що дало змогу дисертантці успішно досягти поставленої мети та реалізувати дослідницькі завдання.

Безперечним позитивом поданої дисертаційної роботи є розроблені та обґрунтовані сучасні перспективні підходи до формування у школярів ціннісного ставлення до тварин, серед яких: методики і технології практиктивно-діяльнісного спрямування, взаємодія еколого-натуралістичних центрів з благодійними фондами, використання інформаційно-комунікативних засобів (ЗМІ («Гуманітарний екологічний журнал», «Паросток», газета «Юний натураліст»), освітніх каналів (Animal Planet, National Geographic, Discovery Science), діяльність громадських добровільних об'єднань («Щаслива лапа, «Асоціація захисту тварин»), притулків для тварин, шкільних «пташиних лікарень», заняття у системі післядипломної освіти.

Значення для науки й практики отриманих результатів.

Отримані автором результати мають значення для розвитку вітчизняної науки і практики. Представлені матеріали можуть бути використані при розробці змісту навчальних курсів з історії педагогіки та психології для закладів вищої освіти; для позакласної та позашкільної виховної роботи, у закладах позашкільної освіти. Також матеріали дослідження можуть увійти у зміст і методичне забезпечення педагогічної освіти студентів, зокрема проведення педагогічної практики, сприятимуть формуванню практико орієнтованих компетентностей про сутність і зміст виховання доброзичливого ставлення до тварин з кінця XIX і до початку XX ст.

Матеріали дисертації використано у розробці та реалізації соціальних освітніх проєктів Київського університету імені Бориса Грінченка «Дитяча усмішка» (2017–2019) та «Буккросінг» (2021) Інституту філології та Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка; школи I-III ступенів №231 Оболонського району; ДПНБ імені В. О. Сухомлинського (популяризація літературної спадщини В. Сухомлинського: донесення змісту його творів до сучасного маленького

читача і батьків, через актуалізацію та осучаснення), а також онлайн-проектів ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського – бюлетень Sukhomlynsky News австралійського вченого Алана Кокеріла тощо.

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації

Результати дослідження можуть бути використані для розробки сучасних виховних програм, змістово-методичного забезпечення процесу формування ціннісного ставлення до тварин у закладах загальної середньої освіти, для студентів закладів вищої педагогічної освіти, для вчителів, класних керівників, докторів філософії, а також у системі післядипломної освіти.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність загалом

У дисертації досить чітко визначено науковий апарат дослідження, структурні компоненти (мета, завдання, об'єкт, предмет, основні дефініції), що дозволило автору логічно розгорнути науковий пошук на всіх етапах роботи. Структура дисертації виправдана логікою дослідження. Вона складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, серед 189 використаних джерел 10 – іноземними мовами) і 15 додатків. Такий поділ роботи є, на нашу думку, вдалим і відображає цілісний процес наукового пошуку автора.

У першому розділі «Теоретико-методологічні основи дослідження» Л.В.Сухомлинською здійснено ґрунтовний теоретичний аналіз, визначено та розкрито методологію проблеми виховання ціннісного ставлення до тварин у дітей різного віку освітньо-виховними і художньо-образними засобами (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.), що підкреслює міждисциплінарний характер роботи.

Цілком слушно автор виокремлює зовнішні і внутрішні чинники, які мають вплив на процес формування ціннісного ставлення до тварин та наукові підходи, здатні забезпечити їх ефективне формування: системно-

хронологічний, особистісно орієнтований, біографічний, мікроісторичний, герменевтичний.

Добре обгрунтований та науково виважений аналіз базових понять дослідження, передусім, світ живого, тварина, свійська тварина, література для дітей, анімалізм, антропоформізм, біоетика, милосердя, відповідальність та ін.

Цілком слушно дисертантка акцентує увагу на морально-етичній складовій досліджуваного феномену та визначає базові цінності (співчуття, співпереживання, милосердя, доброта, совість, відповідальність) в контексті гуманістичної парадигми, що відображає широкий спектр ціннісного ставлення до тварин.

У другому розділі «Розвиток ідей про формування у дітей ціннісного ставлення до тварин – важливий складник загальнопедагогічного процесу» проаналізовано значну джерельну базу, що дозволило дисертантці розкрити напрямки та тенденції у філософській, педагогічній науці щодо трансформації досліджуваного феномену в гуманістичних концепціях з кінця XIX до 1980 рр. XX ст., а також дослідити вплив навчально-методичної, художньої, просвітницької, пізнавальної літератури для дітей та візуальних засобів як потужних каналів формування ціннісного ставлення до тварин.

Важливим внеском у розвиток педагогічної науки є дослідження праць таких видатних постатей як І. Горбунов-Посадов, Б. Грінченко, П. Каптерев, Л. Толстой, К. Ушинський, ідеї яких значною мірою вплинули на формування сучасного педагогічного бачення досліджуваної проблеми.

Безперечною перевагою роботи є висвітлення педагогічного досвіду В. Сухомлинського та втіленої ним гуманістичної концепції виховання дітей, що будувалася на повазі до природи і ціннісному ставленні до тварин, яка залишається актуальною і сьогодні з огляду на те, що її впровадження припало на повоєнні роки.

Л. В. Сухомлинська блискуче розкрила роль і значення для формування ціннісного ставлення до тварин навчальної, пізнавальної літератури,

літератури для дітей, для дорослих, перекладної дитячої літератури та візуальних засобів (мультиплікаційні фільми про тварин), яка є доступною і може використовуватися педагогами-практиками з урахуванням сучасних реалій.

У третьому розділі *«Новітні тенденції щодо формування у дітей ціннісного ставлення до світу живого»* представлено модерне бачення проблеми та її розв'язання.

На позитивну оцінку заслуговує характеристика документів міжнародного, європейського та державного значення, які унормовують у правовому полі взаємовідносини між людьми і тваринами, а також виступають основою та підґрунтям для побудови педагогічних виховних моделей, де тварини виступають суб'єктами, а не об'єктами взаємодії.

Також дисертанткою обґрунтовано і розкрито перспективні шляхи виховання ціннісного ставлення до тварин у школярів, зокрема: взаємодія еколого-натуралістичних центрів з благодійними фондами, що опікуються тваринами, їхнім утриманням, підгодовуванням, піклуванням про здоров'я; використання інформаційно-комунікаційних засобів; поєднання методики діяльності добродійних організацій з роботою шкіл, закладів дошкільної освіти, позашкільних установ/натуралістичних центрів, які реалізують спільні проекти – уроки доброти, різні конкурси, змагання та ін.

Отже, дисертаційне дослідження Л.В.Сухомлинської *«Формування у дітей ціннісного ставлення до тварин освітньо-виховними та художньо-образними засобами (кінець XIX – початок XXI ст.)»* є завершеним, самостійним дослідженням.

Дискусійні положення та зауваження.

Як усяка наукова праця, присвячена дослідженню недостатньо вивчених міждисциплінарних наукових феноменів, дисертація Л.В.Сухомлинської містить певні дискусійні положення, а відтак хотілося би уточнити й конкретизувати бачення автора щодо деяких з них:

1. На наш погляд, варто би було розширити понятійний апарат дослідження поняттям «екоцид», яке відображає актуальний стан речей у зв'язку з агресією росії проти України та проаналізувати наслідки екоциду для різних форм життя.
2. Розкриваючи генезу ціннісного ставлення до тварин в теорії та історії педагогічної науки, доцільно було б окреслити деякі суперечливі позиції учених щодо досліджуваного феномену протягом такого тривалого періоду. Такий підхід би проявив більш чітку дослідницьку позицію авторки щодо ціннісного ставлення до тварин.
3. Сучасних дітей можна віднести до цифрового покоління, які мають необмежені можливості і доступ до різноманітних цифрових ресурсів. Тому бажано було б проаналізувати цифрові ресурси, а також простежити їх позитивний і негативний вплив на ціннісне ставлення до тварин.
4. Робота би збагатилася, якби дисертантка використала дані соціологічних опитувань або провела такі опитування в закладах, де впроваджувалися результати дослідження.
5. В роботі добре розроблені теоретичні положення, міститься багато ресурсів, методичних матеріалів цікавих для вчителів-практиків, що може стати підґрунтям для створення відповідної виховної програми для школярів з виховання ціннісного ставлення до тварин в умовах воєнного часу та післявоєнної відбудови.
6. У тексті дисертації зустрічаються окремі стилістичні помилки та неточності.

Проте висловлені зауваження не мають принципового характеру і не впливають на загальну позитивну оцінку роботи, її результати, що мають достатній рівень новизни.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях. У джерельній базі дисертації

представлено у 25 публікаціях, серед яких: 21 – одноосібних, 9 – відображають основні результати дисертації (7 у фахових виданнях України, 2 – у зарубіжних наукових періодичних виданнях), 12 мають апробаційний характер та 4 додатково відображають результати дослідження.

Висновки й результати дослідження доповідалися на зарубіжних, міжнародних, всеукраїнських конференціях і педагогічних читаннях, де здійснювалася апробація наукових результатів дисертаційної роботи. Характер наукових публікацій, у яких відображено окремі положення й результати проведеного дослідження, повною мірою відображають усі аспекти вивчення проблеми професійної підготовки соціальних працівників до професійної діяльності в умовах інноваційного освітнього середовища університету.

З огляду на це, можна стверджувати, що кількість і якість опублікованих Л.В. Сухомлинською наукових праць є достатньою, дисертація пройшла належну апробацію і є самостійною науковою працею.

У мовно-стилістичному оформленні дисертації враховано особливості наукового стилю. Слід відзначити чітку логічну структурованість роботи. Якість роботи засвідчує професійно складений історіографічний огляд теми.

Загальний висновок

Таким чином, дисертаційна робота Сухомлинської Лесі Віталіївни «Формування у дітей ціннісного ставлення до тварин освітньо-виховними та художньо-образними засобами (кінець XIX – початок XXI ст.)» за характером фактичного матеріалу, ступенем його аналізу, рівнем новизни і значущості результатів дослідження відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, зі змінами,

Постановою КМ № 341 від 21.03.2022), а її авторка – Сухомлинська Леся Віталіївна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта/Педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук,

професор,

головний науковий співробітник

лабораторії національно-патріотичного

виховання

Інституту проблем виховання НАПН України

Катерина ЖУРБА

ВЛАСНОРУЧНИЙ ПІДПИС
СТВЕРДЖУЮ
Зав. відділу кадрів
Інституту проблем виховання НАПН України

Журба

Журба К.О.

Л.В. / 15.05.2023р.